

EUGENIUSZ MIRONOWICZ

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0001-5317-8695

eugeniusz.mironowicz@uwb.edu.pl

Surowce energetyczne poradzieckich państw Azji Centralnej w polityce gospodarczej Chin

Energy resources on the state side of Central Asian states in China's economic policy

Słowa kluczowe:

Chiny, Kazachstan,
Turkmenistan, Uzbekistan,
gaz, ropa naftowa, gazociągi,
ropociągi

Keywords:

China, Kazakhstan,
Turkmenistan,
Uzbekistan, gas, oil, gas
pipelines, oil pipelines

Energy resources on the state side of Central Asian states in China's economic policy

China's interest in the energy resources of Central Asia has been growing since the end of the 20th century. During the twenty years of the 21st century, China became the most important trading partner Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan. Eksport from Central Asia to China are raw materials, mainly gas and crude oil, and imports are finished products of the mining sector, transmission and communication infrastructure. The opening in 2009 of the gas pipeline from Turkmenistan to China via Uzbekistan and Kazakhstan was a turning point for the strengthening of Beijing's influence in the region. The gas pipeline broke Russia's monopoly on intermediation in trade in energy resources from Central Asian states and created a completely new system of economic relations. Despite the conflicting interests with the Russian Federation, both countries are demonstrating their will to cooperate politically in the region.

Cele pracy

Główne cele pracy to określenie znaczenia surowców państw Azji Centralnej w gospodarce Chin, geopolitycznego znaczenia regionu w strategii Pekinu oraz skutków postępującego uzależnienia państw Azji Centralnej od chińskiego odbiorcy. Istotnym celem jest także wskazanie w jakim zakresie ekspansja gospodarcza Chin w Azji Centralnej wpływa na relacje z Rosją, która region traktuje jako strefę swoich interesów.

Uwarunkowania polityczne

Wszystkie republiki z obszaru Azji Centralnej wchodzące w skład Związku Radzieckiego – Kazachska, Uzbecka, Tadżycka, Kirgiska, Turkmeńska – były dofinansowywane z budżetu centralnego. Po rozpadzie komunistycznego imperium w 1991 r. miejscowe elity były zainteresowane kontynuacją obecności rosyjskiej zarówno w wymiarze politycznym, jak gospodarczym. Pograżona w kryzysie Federacja Rosyjska nie miała możliwości finansowych pozwalających na utrzymanie dotychczasowych zależności z suwerennymi państwami. Na początku lat 90. władze Federacji Rosyjskiej w polityce zagranicznej wybrały kurs ukierunkowany na integrację z Zachodem¹. Poradzieckie republiki Azji Centralnej z ich ogromnymi problemami ekonomicznymi, finansowymi i społecznymi były traktowane przez polityków z otoczenia pierwszego prezydenta Federacji Rosyjskiej Borysa Jelcyna jako zbędny balast w realizacji założonych celów².

W latach 90. XX w. w Azji Centralnej powstała próżnia geopolityczna, którą u schyłku tej dekady zaczęli wypełniać Chińczycy. Po kilku latach ignorowania znaczenia regionu także Rosja podjęła starania na rzecz przywrócenia obecności politycznej w Azji Centralnej. Intensywniejsze zainteresowanie regionem zaczęła wykazywać już od 1996 roku, wraz ze zmianą

- 1 М. Маринов, *Цели и интересы России в Центральной Азии: настоящее и будущее*, Политическое обозрение [online], 5 III 2006 [dostęp: 18.11.2020]: <<http://politobzor.net/show-14486-celi-i-interesy-rossii-v-centralnoy-azii-nastoyaschee-i-budushee.html>>.
- 2 В. Парамонов, А. Строков, *Этапы внешней политики России в Центральной Азии*, „Центральная Евразия”, Defence Academy of the United Kingdom, 2008, (Русская серия, 08/21[R]), s. 2: <<http://ceasia.ru/biblioteka/>> [dostęp: 11 XII 2020].

na stanowisku szefa rosyjskiej dyplomacji – Andrieja Kozyriewa zastąpił Jewgienij Primakow. Był to wyraz zmiany priorytetów w rosyjskiej polityce zagranicznej (zwrot ku Azji) związany z rozczarowaniem Moskwy dotychczasową prozachodnią polityką w wyniku m.in. konfliktu w Jugosławii (wojna w Bośni) czy braku uznania przez państwa Zachodu obszaru poradzieckiego za wyłączną strefę wpływów Rosji. Po przejściu władzy na Kremlu przez Władimira Putina region zaczął być traktowany jako strategiczny dla interesów geopolitycznych Federacji Rosyjskiej³.

Ponieważ państwa poradzieckiej Azji Centralnej dysponują ogromnymi zasobami surowców energetycznych – zwłaszcza Kazachstan, Turkmenistan i Uzbekistan, regionem oprócz Chińczyków i Rosjan zaczęli interesować się Amerykanie oraz kraje z bliskiego sąsiedztwa, mające aspiracje mocarstwowe, jak Iran, Pakistan czy Turcja.

Najważniejszymi graczami w regionie pozostają Rosja i Chiny, komentatorzy zaś głośnią się, czy obecność obu mocarstw ma bardziej charakter współpracy, czy rywalizacji⁴. Rosja zabiega przede wszystkim o niedopuszczenie do sytuacji, aby region ten dostał się pod wyłączne innego mocarstwa i stara się o utrzymanie dominacji politycznej⁵. Moskwa nie rezygnuje także z walki o wpływ na gospodarkę regionu, lecz nie jest to priorytetowy kierunek polityki rosyjskiej w regionie. Konkurencję dawno przegrała z Chinami⁶.

Aktywność Chin w Azji Centralnej rosła proporcjonalnie do rozwoju gospodarczego tego kraju. Surowce będące w dyspozycji państw z bliskiego

3 N. Ostianová, *Changes in Russia's Approach Towards Central Asia*, Univerzita Palackého v Olomouc, Olomouc 2011, pp. 40–45: <https://theses.cz/id/8lgiiz/DP_KPES_ostianova.pdf> [dostęp: 24 XI 2020].

4 J. Potulski, *Rosja i Chiny w Azji Środkowej – historyczne wzorce współpracy i rywalizacji*, „Nowa Europa Wschodnia”, 2017, nr 3(14), s. 76–81; В. Парамонов, А. Строков, О. Столповский, *Китайское присутствие в энергетике Центральной Азии: новая угроза или новая возможность для России?*, „Центральная Евразия”, I 2011: <<http://www.ceasia.ru/biblioteka.html>> [dostęp: 3 III 2021].

5 C. Jujsin, *Interesy Chin, Rosji i USA w Azji Środkowej*, portal geopolityka.org [online], 17 VIII 2013 [dostęp: 1 XII 2020]: <<http://www.geopolityka.org/analizy/czzan-jujsin-interesy-chin-rosji-i-usa-w-azji-srodkowej>>.

6 M. Kaczmarek, *Nowy Jedwabny Szlak i Eurazjatycka Unia Gospodarcza: chińska i rosyjska praktyka budowy wpływów w Azji Centralnej*, „Stosunki Międzynarodowe” 2016, nr 3(52), s. 108–109.

sąsiedztwa stanowiły naturalną motywację do zainteresowania Pekinu tym regionem. Chińska ekspansja w Azji Centralnej miała i ma głównie charakter ekonomiczny i finansowy, lecz w ostatnich latach region nabiera także z perspektywy Pekinu znaczenia geopolitycznego. Graniczy z chińskim Turkiestanem Wschodnim, gdzie ożywiły się ruchy islamistyczne i separatystyczne. Państwa Azji Centralnej stanowią barierę przed przenikaniem ideologii radykalnego islamu na obszary zamieszkałe przez chińskich muzułmanów⁷.

Chińczycy przede wszystkim inwestują w infrastrukturę transportową i energetyczną, która ułatwia zaopatrzenie w surowce dla chińskiego przemysłu i jednocześnie sprzyja poszerzaniu chińskiej ekspansji w kierunku zachodnim⁸. Najważniejszym czynnikiem zaangażowania chińskiego w regionie jest zagwarantowanie stałego zaopatrzenia w surowce energetyczne dla stale rosnącej gospodarki.

Wszystkie państwa Azji Centralnej są ujęte w projektach nowego „Jedwabnego Szlaku”. Z tym także wiążą się inwestycje w infrastrukturę komunikacyjną. Chińczycy nie zaniedbują także działań na rzecz budowania sprzyjającego zaplecza społecznego. Instytuty Konfucjusza powstały przy uniwersytetach wszystkich państw regionu. Młodym ludziom z Azji Centralnej stwarza się także szerokie możliwości studiowania na chińskich uczelniach⁹.

W ostatnich latach Chiny przejawiają wielką aktywność w kierunku budowania prochińskiego zaplecza politycznego. Chińskie firmy sponsorują miejscowe środki masowego przekazu, środowiska opiniotwórcze, ośrodki eksperckie, strony w mediach społecznościowych. W wyniku formalnych

7 C. Jujsin, *Interesy Chin, Rosji i USA w Azji Środkowej*, portal geopolityka.org [online], 17 VIII 2013 [dostęp: 1 XII 2020]: <<http://www.geopolityka.org/analizy/czzan-jujsin-interesy-chin-rosji-i-usa-w-azji-srodkowej>>..

8 В. Парамонов, *Китай и Центральная Азия: Состояние и перспективы экономических отношений*, „Центральная Евразия”, Defence Academy of the United Kingdom, 2005 (Русская серия, 05/25[R]), s. 9–12: <<http://ceasia.ru/biblioteka/>> [dostęp: 1.02.2021].

9 Д. Ашимбаев, А. Виноградов, А. Винокуров, А. Каукунов, „Без участия РФ”. Что значит для Китая Центральная Азия и способен ли он потеснит здесь Россию?, „Медиазона. Центральная Азия”, [online], 4 I 2021 [dostęp: 9 III 2021]: <<https://mediazona.ca/article/2021/01/04/tianxia>>.

i nieformalnych powiązań z chińskim biznesem ogromne fortuny zdobyły rodziny szefów wszystkich państw Azji Centralnej¹⁰.

W pierwszej dekadzie XXI w. pod pretekstem wojny z terroryzmem w państwach Azji Centralnej pojawiły się bazy amerykańskie¹¹. Pod koniec tej dekady w sytuacji narastającej geopolitycznej rywalizacji amerykańsko-chińskiej bazy te z perspektywy Pekinu były postrzegane jako element okrażania Chin przez głównego konkurenta i destabilizację regionu poprzez inspirowanie „kolorowych rewolucji”, jak np. w Kirgistanie i Uzbekistanie wiosną 2005 r.¹². Na początku drugiej dekady XXI w., przy współpracy Chin z Rosją obecność militarną Amerykanów w regionie udało się mocno ograniczyć.

W drugiej dekadzie XXI w., w związku z ogromnymi inwestycjami w regionie, Chiny stały się niekwestionowanym liderem w relacjach gospodarczych z państwami regionu.

Aktywność inwestycyjna Chin w Azji Centralnej stanowi przede wszystkim element geostrategicznej rywalizacji ze Stanami Zjednoczonymi¹³. Głównym źródłem zaopatrzenia Chin w surowce energetyczne pozostaje jednak region Zatoki Perskiej. W przypadku konfliktu ze Stanami Zjednoczonymi zaopatrzenie drogą morską mogłoby być przerwane ze względu na ogromną przewagę militarną marynarki amerykańskiej¹⁴. Zasoby Azji Centralnej stanowią zatem niezwykle ważne dla gospodarki Chin alternatywne źródło zaopatrzenia w surowce energetyczne¹⁵. Instalacje

10 T. Умаров, *Опасные связи: Как Китай приручает элиты Центральной Азии*, „Московский Центр Карнеги” [online], 22 I 2020 [dostęp: 11 IV 2021]: <<https://carnegie.ru/commentary/83701>>.

11 M. Mencil, *Uwarunkowania stosunków chińsko-rosyjskich na początku XXI wieku*, „Gdańskie Studia Międzynarodowe” 2018, t. 16, nr 1–2, s. 128–129, DOI: 10.5604/01.3001.0012.7628.

12 A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Chiny a Azja Centralna. Dorobek dwudziestolecia*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2013, (Prace OSW, nr 45) s. 13: <https://www.oswwaw.pl/sites/default/files/prace_45_cina_a_asia_pl-net.pdf> [dostęp: 8 III 2021].

13 P. Dunay, *China's influence in Central Asia. Implications for the Euro-Atlantic World*, per Concordiam [online], 2 X 2020 [dostęp: 6 IV 2021]: <<https://perconcordiam.com/chinas-influence-in-central-asia/>>.

14 M. Szczurowski, *Polityka bezpieczeństwa energetycznego Chińskiej Republiki Ludowej*, „Nowa Europa Wschodnia”, 2013, nr 1(4), s. 248–250.

15 А. Строчков, В. Парамонов, *Россия, Китай и Европа в Центральной Азии: история политики и взаимодействия*, easttime.ru [online], data publikacji tekstu?? [dostęp: 27 XII 2020]: <<http://www.easttime.ru/analytics/tsentralnaya-aziya/rossiya-kitai-i-evropa-v-tsentralnoi-azii-istoriya-politiki-i-vzaimodei>>.

przesyłowe budowane są przez Chińczyków na obszarach, gdzie wpływy amerykańskie są niewielkie i stale eliminowane przy współpracy z Rosją¹⁶. Groźba obecności amerykańskiej stanowi jednocześnie najistotniejsze spo-
iwo współpracy chińsko-rosyjskiej w regionie¹⁷. Unia Europejska jest mniej
aktywnym graczem w tym regionie¹⁸.

Z punktu widzenia Pekinu obecność Rosji neutralizuje antychińskie nastroje wśród mieszkańców regionu. Rosjan w Azji Centralnej traktuje się wciąż jako coś naturalnego, zwłaszcza wśród starszych pokoleń Uzbeków, Tadżyków, Kazachów, Kirgizów, Turkmenów, cały zaś region jako do niedawna obszar rosyjskiej państwowości¹⁹. Chińczycy zaś najczęściej w perspektywie historycznej kojarzeni są jako element ciągłego zagrożenia²⁰. Oprócz resentymentów uwarunkowanych historycznie wśród społeczeństw Azji Centralnej występuje obawa przed niekontrolowaną migracją Chińczyków i w rezultacie zmianą struktury etnicznej niezbyt ludnych państw regionu²¹. Protesty społeczne, zwłaszcza w Kazachstanie, wywoływało dzierżawienie ziemi uprawnej Chińczykom i produkcja żywności bez uwzględniania jakichkolwiek wymogów bezpieczeństwa konsumentów. Zalew tanich chińskich produktów codziennego użytku hamuje ponadto rozwój odradzającej się miejscowej drobnej wytwórczości i handlu. Największe niepokoje budzą ujawniane afery korupcyjne wynikające

- 16 E. Mironowicz, *Azja Centralna – rola regionu w geopolityce rosyjskiej*, „Studia Politologiczne” 2019, nr 53, s. 91–93, DOI: 10.33896/SPolit.2019.53.5.
- 17 R. Weitz, *Why Russia and China have not formed an anti-American alliance*, „Naval War College Review” 2003, vol. 56, no. 4, s. 39–61; И. Астапенко, *Внешняя политика России: вызовы, стратегия, прогноз*, Центр стратегических оценок и прогноз [online], 5 XI 2015 [dostęp: 12 V 2021]: <<http://csef.ru/ru/politica-i-geopolitica/326/vneshnyaya-politika-rossii-vyzovy-strategiya-prognoz-6429>>.
- 18 В. Вишнякова, *Почему ЕС проиграет России и Китаю в Центральной Азии. Новая стратегия Евросоюза в регионе полна слабых мест*, news.ru [online], 17 V 2019 [dostęp: 6 III 2021]: <<https://news.ru/cis/pochemu-es-proigraet-rossii-i-kitayu-v-centralnoj-azii/>>.
- 19 С. Чжуанчжи, *Центральной Азии сложно было «оторваться» от СССР*, russian.people.com [online], 30 XII 2020 [dostęp: 30.12.2020]: <<http://russian.people.com.cn/95181/7692578.html>>; Ł. Gacek, *Azja Centralna w polityce energetycznej Chin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 90.
- 20 В.Парамонов, *Россия и Китай в Центральной Азии: концептуальный аспект*, „Россия и новые государства Евразии”, 2018, № 4, s. 122–131; J. Potulski, *Rosja i Chiny w Azji Środkowej*, s. 60–65.
- 21 A. Jarosiewicz, K. Strachota, *Chiny a Azja Centralna*, s. 71–72.

z nieformalnych powiązań miejscowych elit politycznych z chińskim biznesem²². To czynniki, które nie budują społecznego zaufania do chińskiej obecności w regionie.

Po uzyskaniu niepodległości przez Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan ich granice wschodnie i integralność terytorialna były kwestionowane przez Pekin. Problemy graniczne zostały ostatecznie rozwiązane w latach 1996–2002 przy mediacyjnym zaangażowaniu Rosji²³. Udział Rosji w tych negocjacjach granicznych wzmocnił byłe republiki radzieckie i sprawił, że ich ustępstwa terytorialne na rzecz Chin były znacznie mniejsze niż roszczenia ze strony Pekinu. Podczas negocjacji dotyczących sporów granicznych między Chinami a państwami Azji Centralnej narodziła się idea Szanghajskiej Organizacji Współpracy, stanowiąca od 2001 r. platformę poszukiwania kompromisowych rozwiązań w sprawie chińskiej i rosyjskiej obecności w regionie²⁴.

W ramach Szanghajskiej Organizacji Współpracy Chińczycy znajdują niezwykle wygodną platformę do umacniania w państwach Azji Centralnej swojej obecności politycznej i wojskowej. Pod hasłami walki z terroryzmem jednostki chińskie przeprowadzają systematycznie ćwiczenia z wojskami państw regionu, a zwłaszcza Tadżykistanu²⁵. Chińczycy unikają nadawania tym działaniom wymiaru politycznego, publicznie nie zgłaszają żadnych roszczeń do przywództwa w regionie, lecz wraz z upływem czasu coraz mocniejsze są ich wpływy nie tylko w gospodarce, lecz także w tych sektorach, które do niedawna zarezerwowane były jedynie dla sojuszniczej Rosji²⁶.

22 Т. Умаров, *Опасные связию Как Китай приручает элиты Центральной Азии...*

23 *Spory i konflikty graniczne w Azji Centralnej*, Azja Centralna [online], 3 VIII 2014 [dostęp: 8 III 2021]: <<https://azjacentralna.wordpress.com/2014/08/03/spory-i-konflikty-graniczne-w-azji-centralnej/>>.

24 Organizacja powstała z nieformalnej grupy konsultacyjnej do spraw rozwiązywania sporów granicznych w Azji Centralnej, tzw. Szanghajskiej Piątki – Rosji, Chin, Kazachstanu, Kirgistanu i Tadżykistanu. W 2001 r. do utworzonej organizacji międzynarodowej dołączył Uzbekistan, w 2017 r. przyjęto Indie i Pakistan. Status obserwatora posiadają Mongolia, Iran i Afganistan. Obecnie jednym z najważniejszych celów SzOW jest poszerzenie współpracy w zakresie bezpieczeństwa.

25 Т. Умаров, *На пути к Pax Sinica*, IPG [online], 8 IV 2020 [dostęp: 6 IV 2021]: <<https://www.ipg-journal.io/regiony/azija/na-puti-k-pax-sinica-1035/>>; S. Wiśniewski, *Odbędą się tadżycko-chińskie ćwiczenia wojskowe*, rynekwschodni.pl [online], 13 VII 2019 [dostęp: 23 III 2021]: <<http://www.rynekwschodni.pl/news/Odbeda-sie-tadzycko-chinskie-cwiczenia-wojskowe,2002/>>.

26 Д. Ашимбаев, А. Виноградов, А. Винокуров, А. Каукунов, „Без участия РФ”.

W przypadku Rosji Azja Centralna posiada strategiczne znaczenie ze względów bezpieczeństwa. Jej działania na rzecz umacniania wpływów politycznych w regionie są obarczone ryzykiem konfrontacji z Chinami. Oba kraje wykazują jednak ogromną ostrożność i starają się unikać kolizji wzajemnych interesów. Z punktu widzenia Pekinu ważniejszy jest region Pacyfiku i wypowiedziana przez USA rywalizacja o dominację w tej części świata. Potencjalny konflikt z Rosją w Azji Centralnej dotyczyłby peryferyjnego dla Chin regionu. Chinom nie jest potrzebny drugi front konfrontacji z militarnym mocarstwem²⁷. Dlatego przewaga możliwości ekonomicznych nie jest na obecnym etapie ukierunkowana na eliminację rosyjskiej obecności.

Rola Chin w życiu gospodarczym Azji Centralnej

Po rozpadzie Związku Radzieckiego i zerwaniu powiązań strukturalnych między dawnymi republikami Federacja Rosyjska przez wiele lat pozostawała głównym partnerem państw Azji Centralnej w zakresie współpracy gospodarczej. W latach 1992–1998 wymiana handlowa Rosji z byłymi radzieckimi republikami azjatyckimi utrzymywała się na poziomie 6–7 mld dolarów rocznie²⁸. W tym czasie wielkość obrotów pięciu państw Azji Centralnej z Chinami wahała się w granicach 350–700 mln dolarów w skali roku. Kryzys finansowy w Rosji z 1998 r. spowodował spadek obrotów z państwami regionu o połowę. Chiny w tym czasie odnotowały wzrost o 25%. W 2003 r. Rosji udało się przywrócić wielkość wymiany sprzed kryzysu 1998 r. Do tego czasu handel z Chinami zwiększył się 3-krotnie, do kwoty 3,3 mld dolarów. W latach 2004–2006 wartość obrotów handlowych Rosji z państwami regionu wzrosła o 42%, do 14,9 mld, Chin natomiast o 150%, do 10,8 mld dolarów²⁹. Uwzględniając

27 J. Potulski, *Rosja i Chiny w Azji Środkowej*, s. 78.

28 Było to dziesięciokrotnie mniej w porównaniu z ostatnim rokiem (1991) pozostawania Rosji i pięciu republik azjatyckich w składzie Związku Radzieckiego: В. Парамонов, А. Строков, О. Столповский, *Россия и Китай в Центральной Азии: политика, экономика, безопасность*, academia.edu [online], tabela 7, s. 137: <www.academia.edu/36933783/Россия_и_Китай_в_Центральной_Азии_политика_экономика_безопасность> [dostęp: 5 III 2021].

29 В. Парамонов, А. Строков, *Экономическое присутствие России и Китая в Центральной Азии*, tabela 1: *Объемы и динамика торгово-экономических отношений России и Китая со странами Центральной Азии*, „Центральная Евразия”, Defence Academy of the United Kingdom, 2007 (Русская серия, 07/12[R]), s. 3:

całe 15-lecie, od 1992 do 2006 r., Rosja zwiększyła wymianę handlową z państwami Azji Centralnej 2,3 razy, Chiny zaś 25,6 razy. Rok 2006 był ostatnim, gdy Rosja miała jeszcze przewagę nad Chinami w zakresie wielkości obrotów handlowych z państwami Azji Centralnej³⁰. Rosja miała przede wszystkim monopol na tranzyt surowców energetycznych z regionu i rurociągami będącymi na jej terytorium umożliwiającymi ich eksport do Europy.

W pierwszej dekadzie XXI w. kształtowała się bardzo korzystna dla Chin struktura wymiany handlowej z państwami regionu. Ponad 86% eksportu stanowiły gotowe produkty i 14% usługi. W imporcie z byłych radzieckich republik dominowały surowce, głównie energetyczne. Produktów przetworzonych Chińczycy faktycznie nie importowali z regionu³¹. Wymiana handlowa z pięcioma państwami Azji Centralnej w 2006 r. stanowiła jedynie 0,6% chińskiego handlu zagranicznego. Chiny w tym roku miały natomiast 15% udziału w handlu zagranicznym regionu³². W polityce chińskiej państwa Azji Centralnej posiadały drugorzędne znaczenie i były traktowane jako strategiczne zaplecze surowcowe umożliwiające podwyższenie efektywności w handlu z najważniejszymi dla Pekinu rynkami – Zachodu i sąsiadami z obszaru Pacyfiku. W latach 1995–2018 eksport Chin do pięciu państw Azji Centralnej zwiększył się 76 razy, z 0,17 do 13 mld dolarów, lecz w skali każdego roku stanowiło to jedynie ok. 0,5% wartości towarów sprzedawanych za granicę³³. Obecnie Chiny są najważniejszym partnerem gospodarczym państw Azji Centralnej. Na Chiny przypada 22% eksportu z regionu i 38% importu. Około 21% inwestycji zagranicznych w regionie należy do kapitału chińskiego³⁴.

<<http://ceasia.ru/biblioteka/>> [dostęp: 04.02.2021]. Autorzy podają, że dane pochodzą z oficjalnych źródeł państw Azji Centralnej.

30 N. Aitkaliuly Nurseit, *Prospects for the Regional Cooperation in Central Asia*, "Eurasian Journal of Business and Economics" 2020, vol. 13, no. 26, p. 1–22, DOI: 10.17015/ejbe.2020.026.01.

31 В. Парамонов, А. Строков, О. Столповский, *Россия и Китай в Центральной Азии*, tabele 24, 26, 28, 30, p. 162–169.

32 Tamże, tabela 22, s. 159.

33 А. Поливач, *Торговля стран Центральной Азии с Россией и Китаем*, „Россия и новые государства Евразии” 2019, vol. 4 (45), p. 136–147, tabela 1, DOI: 10.20542/2073-4786-2019-4-136-147.

34 A. Legieć, *Perspektywy polityki Chin wobec Azji Centralnej*, „Biuletyn PISM”, nr 184 (2116) [online], 8 września 2020, [dostęp: 24 III 2021]: <https://www.pism.pl/publikacje/Perspektywy_polityki_Chin_wobec_Azji_Centralnej>.

Z perspektywy państw regionu Chin w ostatniej dekadzie stały się niezwykle ważnym importem³⁵. W 2000 r. na rynek chiński trafiało jedynie 5% eksportu z Azji Centralnej. W latach 2010–2020 do Chin eksportowano już średnio ok. 20% w skali roku. Dynamikę zmian w tym zakresie najbardziej widać w strukturze eksportu Turkmenistanu. W 2000 r. na rynek chiński trafiało 0,2% wartości towarów sprzedawanych za granicę, w 2010 r. – 36,3%, w 2017 – 70,7%³⁶. Był to efekt uruchomienia w 2009 r. gazociągu z Turkmenistanu przez Uzbekistan i Kazachstan do Chin, który złamał monopol Rosji na pośrednictwo w handlu surowcami energetycznymi państw Azji Centralnej i stworzył zupełnie nowy układ stosunków gospodarczych w regionie.

Chiny są najważniejszym inwestorem w Azji Centralnej, lecz inwestycje te są ukierunkowane głównie na wydobycie i wywóz zasobów naturalnych. Przynoszą wprawdzie państwom regionu znaczne wpływy do budżetów, lecz jednocześnie redukują ich znaczenie do roli dostawcy surowców, hamują rozwój bazy przetwórczej i utrudniają pozyskiwanie konkurencyjnych rynków zbytu.

Chińczycy w Azji Centralnej, podobnie jak w innych regionach świata, kredytując inwestycje w każdym sektorze miejscowej gospodarki, starają się przede wszystkim, aby nowe obiekty powstawały z udziałem chińskich inżynierów i robotników oraz przy wykorzystaniu własnych materiałów, prefabrykatów i maszyn. Kredytami udzielonymi państwom regionu opłacają chińskich pracowników i producentów wykorzystanych materiałów. Wierzytelności pozostają jednak do spłacenia miejscowym rząd³⁷.

W 2017 r. chińskie inwestycje w pięciu krajach Azji Centralnej miały wartość 21,2 mld USD. Najwięcej w Turkmenistanie – 8 mld, najmniej w Tadżykistanie – 1,2 mld³⁸. W przypadku Tadżykistanu było to jednak 88% wszystkich zagranicznych inwestycji w tym roku. Jak pisze badaczka

35 *За 25 лет товарооборот Китая со странами Центральной Азии вырос в 60 раз*, „Kazinform” [online], 10 I 2017 [dostęp: 9 III 2021]: <https://www.inform.kz/ru/za-25-let-tovarooborot-kitaya-so-stranami-central-noy-azii-vyros-v-60-raz_a2987699>.

36 А. Поливач, *Торговля стран Центральной Азии с Россией и Китаем...*, tabela 2

37 Д. Ашимбаев, А. Виноградов, А. Винокуров, А. Каукенов, „Без участия РФ”.

38 Ч. Айтбаева, *Интересы Китая в Центральной Азии*, Бишкек 2017, s. 23: <https://www.nashvek.kg/wp-content/uploads/2017/08/Китай-в-ЦА_Ф.pdf> [dostęp: 10 IV 2021].

z Kirgizji, wszystkie inwestycje mają szablonowy charakter – ukierunkowane są na eksploatację surowców, kontrakty są zawierane na warunkach stawianych przez stronę chińską, towarzyszy im czynnik korupcyjny z udziałem miejscowych elit³⁹. Ponad 25% wszystkich złóż bogactw naturalnych w państwach regionu jest obecnie eksploatowanych przez firmy chińskie.

Rola sektora gazowego Azji Centralnej w gospodarce Chin

Spśród wszystkich surowców występujących na terytorium państw regionu gaz ma obecnie najważniejsze znaczenie dla gospodarki Chin⁴⁰. Jego dostępność stała się możliwa po uruchomieniu w 2009 r. gazociągu Azja Centralna – Chiny przebiegającego przez terytoria Turkmenistanu, Uzbekistanu i Kazachstanu. Był to pierwszy od czasu rozpadu ZSRR projekt infrastrukturalny łączący większość państw regionu i pozwalający na eksport gazu z pominięciem Rosji. Dywersyfikacja eksportu stała się możliwa w wyniku chińskiego zaangażowania inwestycyjnego.

Idea projektu narodziła się w wyniku chińskich poszukiwań dodatkowych źródeł dostaw gazu na początku XXI w. Zakładano bowiem, że zasoby własne okażą się wkrótce niewystarczające wobec potrzeb szybko rozwijającej się gospodarki. Chińczycy prowadzili rozmowy przede wszystkim z sąsiednim Kazachstanem, którego władze poszukiwały możliwości dywersyfikacji eksportu, bez naruszania umów tranzytowych z Federacją Rosyjską. Powiązanej z Kazachstanem wieloma traktatami politycznymi i gospodarczymi Rosji trudniej byłoby zaakceptować eksport kazachskiego gazu z ominięciem jej infrastruktury przesyłowej do Europy niż do Chin nowo powstałym gazociągiem. Podczas wizyty prezydenta Chińskiej Republiki Ludowej Hu Jintao w Kazachstanie w czerwcu 2003 r. została podpisana długo negocjowana umowa przesądzająca o realizacji projektu. Zasoby eksportowe Kazachstanu, po wykonaniu umów eksportowych z Rosją, oceniano na 10 mld metrów sześciennych i były one daleko niewystarczające wobec spodziewanych potrzeb chińskiej gospodarki. Takimi

39 Ibidem, s. 24.

40 Wśród surowców energetycznych, które nie są przedmiotem analiz w tym artykule, jest także ruda uranu. Prawie całość zapotrzebowania chińskiego na uran jest importowana z Azji Centralnej, głównie z Kazachstanu, który posiada największe złoża tego surowca na świecie.

rezerwami dysponował Turkmenistan, który mógł zaoferować Chinom w najbliższych latach 30 mld metrów, z możliwością zwiększenia dostaw w 2020 r. do 60 mld⁴¹. Inwestycję projektowano zatem do przesyłania takiej objętości gazu w skali roku.

W kwietniu 2006 r. Chinom po konsultacjach z Rosją i Uzbekistanem udało się zawrzeć z Turkmenistanem kontrakt gazowy przewidujący budowę gazociągu i dostawy surowca wielkości 30 mld metrów sześciennych rocznie przez 30 lat. W rekordowym tempie w latach 2008–2009 wybudowano dwie nitki gazociągu liczącego ponad 7 tys. km. Koszt inwestycji wyniósł 73 mld dolarów⁴². Na początku drugiej dekady XXI w. wybudowano trzecią nitkę o przepustowości 25 mld. metrów sześciennych, przystosowaną także do importu z Uzbekistanu i Kazachstanu. W 2020 r. do Chin z Azji Centralnej trafiło 39 mld metrów sześciennych gazu, co stanowiło 15% zapotrzebowania na ten surowiec⁴³. W części był to także gaz pochodzący ze złóż w Uzbekistanie i Kazachstanie. Rezerwy eksportowe „błękitnego paliwa” tych dwóch państw są jednak mocno ograniczone. W kontraktach zawartych ze stroną chińską przewidziano, że gazociąg łączący Turkmenistan z Chinami może być zasilony 10 mlrd metrów sześciennych gazu w skali rocznej zarówno przez Kazachstan, jak i Uzbekistan. W praktyce możliwości te nigdy nie zostały wykorzystane.

Chiny w wyniku inwestycji w Turkmenistanie stały się najważniejszym partnerem tego państwa nie tylko na polu współpracy gospodarczej, lecz także politycznej. Prezydent Gurbanguly Berdimuhamedow od 2010 r. był jednym z polityków najczęściej składającym oficjalne wizyty w Pekinie⁴⁴.

Z udziałem inwestorów chińskich od kilkunastu lat trwają poszukiwania złóż gazu na terenie Tadżykistanu. Największe przedsiębiorstwo branży paliwowej China National Petroleum Corporation zagwarantowało sobie

41 В. Парамонов, А. Строков, О. Столповский, *Китайское присутствие в энергетике Центральной Азии*, s. 10–12.

42 И. Ипполитов, *Китайско-туркменские отношения: от взаимной выгоды к неравному партнёрству?*, „Проблемы национальной стратегии” 2017, № 3 (42), s. 95: <<https://riss.ru/documents/624/e96ffd02dccc44dc9339ac3642aada29.pdf>> [dostęp: 15 III 2021].

43 *Более 39 млрд кубометров газа поступило в Китай из Центральной Азии в 2020 году*, „Синьхуа Новости” [online], 6 I 2021 [dostęp: 9 III 2021]: <http://russian.news.cn/2021-01/06/c_139646341.htm>.

44 *Ibidem*, s. 92.

33% udziałów w niedawno odkrytych złożach Bochtar. Planowana jest budowa gazociągów do Chin i Afganistanu⁴⁵. Eksploatacja tych złóż może zmienić sytuację ekonomiczną Tadżykistanu, państwa, którego główne źródło dochodów stanowią obecnie pieniądze robotników zatrudnionych w Rosji. Złoża chociaż zasobne, są trudno dostępne⁴⁶. Trwające prace przygotowawcze do eksploatacji świadczą jednak o przekonaniu chińskich inwestorów o opłacalności tej inwestycji.

China National Petroleum Corporation nabyło także większość akcji kazachskiego koncernu paliwowego PetroKazakhstan z prawem eksploatacji złóż do niego należących⁴⁷. W październiku 2009 r. chińsko-kazachska spółka Mangistau Investments B.V., w której 49% akcji posiadał koncern China National Petroleum Corporation, kupiła firmę Mangystumunajgaz, która od czasów radzieckich zajmowała się wydobyciem gazu w dziewięciu spośród piętnastu największych złóż eksploatowanych w Kazachstanie. Argumentem, który skłonił prezydenta Nursułtana Nazarbajewa do przekazania kontroli Chińczykom nad znaczącą częścią sektora gazowego kraju, był kredyt w wysokości 10 mld dolarów przeznaczony na inwestycje infrastrukturalne⁴⁸.

Kredytując budowę infrastruktury i występując w roli wykonawcy lub podwykonawcy większości projektów, Chińczycy w dużym stopniu przejęli kontrolę nad sektorem gazowym państw Azji Centralnej. Chińskie firmy mają po 50% udziałów w spółkach operatorach gazociągu na terenie Uzbekistanu i Kazachstanu. Obecność chińska z perspektywy państw

45 A. Jarosiewicz, *Tadżycki gaz zmieni układ sił w Azji Centralnej?*, Ośrodek Studiów Wschodnich [online], 26 VI 2013 [dostęp: 23 III 2021]: <<https://www.oswwaw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-06-26/tadzycki-gaz-zmieni-uklad-sil-w-azji-centralnej>>; R. Kłaczyński, *Surowce energetyczne postradzieckiej Azji Centralnej: zasoby, produkcja, polityka energetyczna*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2017, nr 4(15), s. 94, DOI: 10.15804/npw2017405.

46 В Таджикистане нашли огромные запасы нефти и газа, Eenergy [online], 20 VII 2019 [dostęp: 24 III 2021]: <<https://eenergy.media/2019/07/20/v-tadzhikistane-nashli-ogromnye-zapasy-nefti-i-gaza/>>.

47 В. Глумсков, *Интересы Поднебесной*, Источник: Журнала „Эксперт-Казakhstan”: <https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30051039#pos=4;-116> [dostęp: 29 III 2021].

48 В. Парамонов, А. Строков, О. Столповский, *Россия и Китай в Центральной Азии*, s. 259.

regionu początkowo była jednak dość korzystna. Uzbekistan i Kazachstan otrzymywały odpowiednie dochody nie tylko jako eksporterzy gazu, lecz także za jego tranzyt z Turkmenistanu⁴⁹. Importerzy z Chin zapewnili na tyle korzystne warunki zakupu gazu, że w 2009 r. Turkmenistan i Uzbekistan znacznie ograniczyły jego sprzedaż za pośrednictwem Gazpromu, kierując uzyskaną w ten sposób objętość tego surowca na wschód. W 2008 r. ok. 90% eksportu gazu Uzbekistanu trafiało do Rosji, 10% do Kirgistanu i Tadżykistanu⁵⁰. W przypadku Turkmenistanu Rosja była jedynym liczącym się odbiorcą gazu, zaś surowiec ten głównym produktem eksportowym. Niewielkie ilości kupował Iran. W 2009 r. wartość eksportu turkmeńskiego gazu do Rosji zmalała 3-krotnie, z 2,8 mld USD do 0,8 mld USD⁵¹. W 2008 r. do rosyjskich gazociągów trafiało z Turkmenistanu 40 mld metrów sześciennych, zaś w 2015 r. jedynie 4 mld⁵². Do Chin przez Uzbekistan i Kazachstan w ostatnich latach trafiało rocznie od 30 do 40 mld metrów sześciennych turkmeńskiego gazu. Gazociąg Azja Centralna – Chiny zmienił także strukturę eksportu surowca z Uzbekistanu. Niemal połowa sprzedawanego za granicę gazu trafiało do Chin.

Załamanie cen gazu na rynkach światowych w 2014 r. zweryfikowało zasadność uzależnienia eksporterów z Azji Centralnej od chińskiego kontrahenta. Szczególnie negatywnie odbiło się to na finansach i gospodarce Turkmenistanu, którego budżet był bardzo mocno uzależniony od eksportu tego surowca, a odatkowo wysyłanego faktycznie tylko do jednego odbiorcy. Z powodu spadku cen o niemal 50%, mimo stale zwiększającej się puli dostaw do Chin, roczne dochody Turkmenistanu w latach

49 G. Zhe, *Cooperation between China and Central Asia in oil and gas region*, "Экономика регионов мирового хозяйства" 2017, №3 (51): <<https://eee-region.ru/article/5110/>> [dostęp: 29 III 2021].

50 В. Парамонов, А. Строков, О. Столповский, *Россия и Китай в энергетике Центральной Евразии: соперники или партнеры? Присутствие России и Китая в отраслях ТЭК стран Центральной Азии: состояние, проблемы и перспективы*, Барнаул 2010, s. 174, 197: https://ceasia.net/wp-content/uploads/pdf/book_rf_prc_ca_energy.pdf [dostęp: 29 III 2021].

51 Ibidem, s. 153–154.

52 W. Jakóbiak, *Gra o Turkmenistan. Gra o gaz dla Europy*, Biznes Alert [online], 13 VIII 2019 [dostęp: 30.03.2021]: <<https://biznesalert.pl/turkmenistan-kaspijskie-forum-ekonomiczne-rosja-chiny-unia-europejska-korytarz-poludniowy-gazociag-tran-skaspijski-gaz/>>.

2014–2017 zmniejszyły się z 9,4 mld USD do 6,5 mld USD⁵³. Kryzys finansowy Turkmenistanu pogłębiło także zawieszenie w 2017 r. budowy czwartej nitki gazociągu, którego budowę do zachodnich prowincji Chin zaplanowano przez Uzbekistan, Tadżykistan i Kirgistan. Jego ukończenie pozwoli zwiększyć przepustowość wszystkich linii z Azji Centralnej z 55 mld metrów sześciennych do 85 mld rocznie⁵⁴. W 2020 r. prace zostały wprawdzie wznowione, lecz projekt jest realizowany w górzystym terenie Tadżykistanu, co wydłuża czas jego wykonania.

Radykalne obniżenie ilości dewiz ze sprzedaży gazu wywołało kryzys walutowy w Turkmenistanie i konieczność zaciągania nowych kredytów w chińskich bankach na pokrycie bieżących wydatków budżetowych. W konsekwencji turkmeński kryzys dał Chińczykom większe możliwości dostępu do najbogatszych złóż surowców energetycznych na terenie tego państwa i ułatwił drenaż zasobów na warunkach bardzo dogodnych dla wierzycieli⁵⁵.

Dwaj inni eksporterzy gazu z regionu – Kazachstan i Uzbekistan – uniknęli tak drastycznych skutków spadku cen surowca w wyniku realizacji długoterminowych kontraktów z Gazpromem i zachowania konkurencyjnego rynku zbytu do Federacji Rosyjskiej. Kryzys finansowy bogatego w surowce energetyczne Turkmenistanu uświadomił eksporterom gazu i ropy, że w interesie państw regionu jest utrzymywanie także dostaw do Rosji, nie tylko ze względu na zapewnienie poprawnych relacji politycznych z Moskwą, lecz także dla zachowania obecności alternatywnego odbiorcy. Zwiększa to przede wszystkim możliwości negocjacyjne przy zawieraniu kontraktów handlowych z Chinami. W 2018 r. Kazachstan wyeksportował 18 mld metrów sześciennych gazu, z czego 13 mld do Rosji i tylko 5 mld do Chin. Turkmenistan także rozpoczął

53 J. Jakóbowski, M. Marszewski, *Kryzys w Turkmenistanie. Test dla polityki Chin w regionie*, Komentarze OSW [online], 31 VIII 2013 [dostęp: 30 III 2021]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2018-08-31/kryzys-w-turkmenistanie-test-dla-polityki-chin-w-regionie>>.

54 *Co dalej z czwartą nitką gazociągu Azja Centralna-Chiny? Czy dla Turkmenistanu oznacza to poważne problemy?*, Puls Azji [online], III 2017 [dostęp: 2.04.2021]: <<http://pulsazji.pl/2017/03/10/co-dalej-z-czwarta-nitka-gazociagu-azja-ceentralna-chiny-czy-oznacza-to-dla-turkmenistanu-powazne-problemy/>>.

55 J. Jakóbowski, M. Marszewski, *Kryzys w Turkmenistanie*.

poszukiwania sposobów dywersyfikacji eksportu gazu, w 2019 r. podpisał kontrakt o wznowieniu sprzedaży surowca do Rosji⁵⁶.

Konieczność spłaty przez Aszchabad ogromnych kredytów daje chińskim wierzycielom możliwość pozyskiwania nowych kontraktów zwiększających udział w sektorze energetycznym Turkmenistanu, czego przejawem jest poszerzenie udziału koncernu China National Petroleum Corporation w eksploatacji gazu z jednego z największych złóż na świecie, w Galkynysz (Galkynysh).

Wybudowanie z zaciągniętych w Chinach kredytów infrastruktury do przesyłania gazu zmieniło także dotychczasowy schemat relacji między państwami Azji Centralnej. Do 2009 r. Uzbekistan dostarczał gazociągami zbudowanymi w czasach radzieckich paliwo do Kirgistanu, Tadżykistanu i sąsiadujących regionów Kazachstanu. Po uzyskaniu niepodległości przez byłe republiki radzieckie pojawiły się problemy z dostawami ze względu na liczne sytuacje konfliktowe między tymi krajami. Gazociąg z Turkmenistanu do Chin umożliwił zbudowanie odnog pozwalających na zaopatrzenie w błękitne paliwo Kirgistanu i południowych regionów Kazachstanu dotychczas zależnych od dostaw z Uzbekistanu. Budowana na potrzeby chińskie infrastruktura zwiększyła w sumie bezpieczeństwo energetyczne regionu, zaś Chiny uczyniła najważniejszym graczem na rynku paliw.

Z perspektywy Pekinu natomiast Azja Centralna jest tylko jednym z wielu ważnych źródeł zaopatrzenia w gaz. W 2020 r. mimo nieco gorszej koniunktury spowodowanej pandemią COVID-19 zużycie gazu w Chinach osiągnęło wielkość 325 mld metrów sześciennych⁵⁷. Gaz importowany gazociągami z Rosji, Azji Centralnej i Birmy stanowił jedynie 32% całej puli dostaw „błękitnego paliwa” z zagranicy⁵⁸. Większość gazu Chińczycy

56 I. Trusewicz, *Bruksela sięga po turkmeński gaz*, „Rzeczpospolita” [online], 15 XI 2019 [dostęp: 2 IV 2021]: <<https://energia.rp.pl/surowce-i-paliwa/gaz/19262-bruksela-siega-po-turkmenski-gaz>>; K. Ochman, *Turkmenistan: dużo gazu, mało chętnych*, Kierunek Kaukaz [online], 6 II 2021 [dostęp: 3 IV 2021]: <<https://kierunekkaukaz.pl/2021/02/06/turkmenistan-duzo-gazu-ale-malo-chetnych/>>.

57 *Спрос на природный газ в долгосрочной перспективе будет расти*, ПАО «Газпром» [online], 23 XII 2020 [dostęp: 9 IV 2021]: <<https://www.gazprom.ru/press/news/2020/december/article521404/>>.

58 С. Капитанов, Т. Умаров, *Трубы сгорят? Нужно ли Китаю Большие газы из России и Центральной Азии*, Московский Центр Карнеги [online], 30 XII 2020 [dostęp: 8 IV 2021]: <<https://carnegie.ru/commentary/83536>>.

kupowali w postaci skroplonej, a głównymi dostawcami surowca były kraje Zatoki Perskiej, Stany Zjednoczone oraz Rosja. Prawdziwa rywalizacja o chiński rynek zbytu toczyć się będzie między Rosją i Stanami Zjednoczonymi. Na początku 2021 r. szef Gazpromu Aleksiej Miller zaproponował Chinom zbudowanie drugiej linii gazociągu „Siła Syberii -2” i perspektywę zwiększenia dostaw gazu z Rosji do 130 mld metrów sześciennych rocznie⁵⁹. Byłoby to niewiele mniej niż na rynki Unii Europejskiej.

Rola sektora naftowego Azji Centralnej w gospodarce Chin

Region Azji Centralnej nie oferuje gospodarce chińskiej takich możliwości zaopatrzenia w ropę naftową, jak w przypadku gazu. Jedynie Kazachstan posiada zasoby pozwalające na eksport tego surowca⁶⁰. Za granicę sprzedaje ponad 60% wydobywanej ropy⁶¹. Niewielkie nadwyżki posiada Turkmenistan. Pozostałe kraje dysponują zasobami niepokrywającymi potrzeb rynku wewnętrznego.

Większość złóż ropy Kazachstanu znajduje się w północno-zachodniej części kraju, w basenie Morza Kaspijskiego, w okolicach rejonów Kaszagan, Tengiz i Karaczaganak. Kazachstan zajmuje trzecie miejsce pod względem wielkości rezerw ropy naftowej na świecie, po Arabii Saudyjskiej i Iraku⁶². Na terenie tego państwa znajduje się większość zasobów kaspijskiej ropy.

Istniejącymi ropociągami z czasów radzieckich i budowanymi po 1991 r. kazachska ropa eksportowana jest do Europy przez terytorium Federacji Rosyjskiej. Najwięcej trafia rurociągiem Caspian Pipeline Consortium przez południową Rosję do czarnomorskiego portu w Noworosyjsku, znacznie mniej do bałtyckiego portu w Primorsku, skąd dalej wysyłana jest tankowcami. Część kierowana jest ropociągami rosyjskimi bezpośrednio do Europy. W sumie ok. 80% eksportu kazachskiej ropy przechodzi

59 *Россия попросила Китай покупать второе больше газа*, finans.ru [online], 22 VI 2020, [dostęp: 8 IV 2021]: <<https://www.finanz.ru/novosti/aktsii/rossiya-poprosila-kitay-pokupat-vtroe-bolshe-gaza-1029346012>>.

60 R. Kłaczyński, *Surowce energetyczne postradzieckiej Azji Centralnej*, s. 87–90.

61 S. Missetskiy, *Polityka energetyczna Kazachstanu*, 16 IX 2014: <<http://oaji.net/articles/2015/294-1441289908.pdf>> [dostęp: 6 IV 2021].

62 K. Falkowski, *Polityka surowcowa wybranych krajów poradzieckich a ich konkurencyjność w handlu międzynarodowym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, 2019, nr 3(981), s. 71, DOI: 10.15678/ZNUEK.2019.0981.0304.

przez terytorium Rosji. W 2017 r. największymi odbiorcami były Włochy, Holandia, Francja, Szwajcaria, Hiszpania i Grecja. Chińczycy kupili ok. 9%⁶³. Możliwości eksportowe Kazachstanu stale rosną w wyniku szerokiego otwarcia rynku dla kapitału zagranicznego i inwestycji w sektorze wydobywczym. Wydobycie wynoszące w 2007 r. ok. 67 mld ton wzrosło w roku 2017 do 87 mld⁶⁴. Mimo zahamowania tempa wzrostu w 2020 r. utrzymało się na poziomie 86 mld ton⁶⁵.

W ostatnich latach szybko rośnie zaangażowanie firm chińskich w poszukiwanie nowych złóż i wykonywanie usług wiertniczych. Wykonawcy lub podwykonawcy chińscy mają udział w wydobyciu ponad 40% kazachskiej ropy. Chińczycy są z reguły skłonni do kredytowania inwestycji w obszarze wydobycia ropy naftowej w Kazachstanie pod warunkiem dopuszczenia chińskich firm do realizacji nowych projektów⁶⁶.

Zaangażowaniu firm chińskich w wydobycie ropy towarzyszy przejmowanie akcji kazachskich koncernów naftowych. China National Petroleum Corporation jest posiadaczem większościowych pakietów największych firm – AktobeMunaiGas i PetroKazahstan⁶⁷. Nie oznacza to jednak, że Chiny stały się największym importerem kazachskiej ropy.

Niewielki udział Chin w imporcie kazachskim jest wynikiem rozbieżnych interesów obu krajów. Zbudowany w 2006 r. z chińskich kredytów ropociąg Kazachstan-Chiny posiada przepustowość 20 mln ton rocznie. Kazachski odcinek zaczynał się w Atasau, gdzie łączyły się ropociągi zbudowane w czasach radzieckich ze złóż w Kumkol położonych w centrum

63 *Спрос на казахстанскую нефть на международных рынках восстанавливается. После двух лет падения экспорт сырой нефти вырос на 37% по итогам 9 месяцев 2017 года*, Finprom [online], 8 XII 2017 [dostęp: 7 IV 2021]: <<http://finprom.kz/ru/article/spros-na-kazahstanskuyu-neft-na-mezhdunarodnyh-rynках-vosstanavlivaetsya-posle-dvuh-let-padeniya-eksport-syroj-nefti-vyros-na-37-po-itogam-9-mesyacev-2017-goda>>.

64 K. Falkowski, *Polityka surowcowa wybranych krajów poradzieckich...*, s. 74.

65 *Kazachstan planuje zwiększyć wydobycie ropy*, <https://www.e-petrol.pl/wiadomosci-swiat/104865/kazachstan-planuje-zwiekszyc-wydobycie-ropy> [08.04.2021]

66 *Kazachstan: zmiana kluczowych graczy w sektorze wydobycia ropy naftowej*, Otwarty Doalog [online], 20 II 2013 [dostęp: 8 IV 2021]: <<https://odfoundation.eu/a/1013,kazachstan-zmiana-kluczowych-graczy-w-sektorze-wydobycia-ropy-naftowej/>>; E. Kochanek, *Azja Centralna – rosnący w siłę dostawca surowców energetycznych*, „Zeszyty Naukowe Akademii Sztuki Wojennej” 2017, nr 4 (109), s. 106.

67 E. Kochanek, *Azja Centralna*, s. 107.

państwa i z zachodniej Syberii. Do Chin z Atasu wysyłano zatem ropę kazachską i rosyjską. Budowa tego ropociągu umożliwiła Kazachstanowi dywersyfikację eksportu ropy i bezpośredni dostęp do chłonnego rynku energetycznego Chin. Planowane wykorzystanie przepustowości nigdy nie zostało osiągnięte, chociaż Kazachstan dysponuje odpowiednimi zasobami surowca oraz infrastrukturą do napełnienia ropociągu. W ostatnich latach jego możliwości wykorzystywane są na poziomie 65%. Przesyłanych jest nim ok. 13 mln ton ropy rocznie. Przyczyną jest niższa opłacalność niż eksport do Rosji. Więcej ropy – ok. 17 mln ton – Kazachstan sprzedaje Chinom za pośrednictwem rosyjskiego Transneftu⁶⁸.

Ropa z Azji Centralnej w bilansie energetycznym Chin odgrywa znikomą rolę. W 2020 r. chiński import tego surowca przewyższył 542 mln ton. Największymi dostawcami byli: Arabia Saudyjska – 85 mln ton, Rosja – 83,5 mln, Irak – 60 mln, Brazylia – 42 mln⁶⁹. Z powodu sankcji amerykańskich nałożonych na Iran i Wenezuelę import ropy z tych państw wprawdzie trwa dalej, lecz wielkości są trudne do określenia nawet dla najbardziej wnikliwych badaczy rynku paliw⁷⁰. W tym kontekście dobrze widać dysproporcje w wadze rynku chińskiego i europejskiego dla głównego eksportera ropy naftowej z Azji Centralnej.

Bibliografia

Ajtabajewa Cz., *Intieriesy Kitaja w Centralnoj Azii*, Biszkiek 2017, s. 23: <https://www.nashvek.kg/wp-content/uploads/2017/08/Китай-в-ЦА_Ф.pdf> [dostęp: 10 IV 2021].

Astapienko I., *Wnieszniaja politika Rossii: wyzowy, stratiejija, prognoz*, Centr stratiegičeskich ocenok i prognoz [online], 5 XI 2015 [dostęp: 12 V 2021]: <<http://csef.ru/ru/politica-i-geopolitica/326/vneshnyaya-politika-rossii-vyzovy-strategiya-prognoz-6429>>.

68 T. Wójcik, *Co dalej z ropą Kazachstanu po odejściu Nazarabajewa? (Analiza)*, Biznes Alert [online], 25 III 2019 [dostęp: 8 IV 2021]: <<https://biznesalert.pl/kazachstan-odejscie-nursultan-nazarbajew-analiza-energetyka/>>.

69 *Россия уступила Саудовской Аравии по экспорту нефти в Китай*, телеканал [online], 20 I 2020 [dostęp: 6 IV 2021]: <<https://www.rbc.ru/business/20/01/2021/60082b2e9a79479c13d13075>>.

70 *Танкеры с пропиской в России подключились к перевозке венесуэльской нефти*, телеканал [online], 14 XII 2020 [dostęp: 6 IV 2021]: <<https://www.rbc.ru/economic/s/14/12/2020/5fce9d879a79471c1e8cb6b4?>>>.

- Aszymbajew D., Winogradow A., Winokurow A., Kaukienow A., „*Biez ucstastija RF. Czo znacził dla Kitajacentalnaja Azija i sposobien li on potiesnit zdies' Rossiju?*”, „Miediazona. Centralnaja Azija”, [online], 4 I 2021 [dostęp: 9 III 2021]: <<https://mediazona.ca/article/2021/01/04/tianxia>>.
- Czżuanczży S., Centralnoj Azii słożno było «otorwat'sia» ot SSSR, russian.people.com [online], 30 XII 2020 [dostęp: 30.12.2020]: <<http://russian.people.com.cn/95181/7692578.html>>.
- Dunay P., *China's influence in Central Asia. Implications for the Euro-Atlantic World*, per Concordiam [online], 2 X 2020 [dostęp: 6 IV 2021]: <<https://perconcordiam.com/chinas-influence-in-central-asia/>>.
- Falkowski K., *Polityka surowcowa wybranych krajów poradzieckich a ich konkurencyjność w handlu międzynarodowym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, 2019, nr 3(981), s. 71, DOI: 10.15678/ZNUEK.2019.0981.0304.
- Gacek Ł., *Azja Centralna w polityce energetycznej Chin*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Głumskow B., Intieriesy Podniebiesnoj, Istocznik: Żurnała „Ekspiert-Kazachstan”: <https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30051039#pos=4;-116> [dostęp: 29 III 2021].
- Jakóbk W., *Gra o Turkmenistan. Gra o gaz dla Europy*, Biznes Alert [online], 13 VIII 2019 [dostęp: 30.03.2021]: <<https://biznesalert.pl/turkmenistan-kaspijskie-forum-ekonomiczne-rosja-chiny-unia-europejska-korytarz-poludniowy-gazociag-transkaspijski-gaz/>>.
- Jakóbowski J., Marszewski M., *Kryzys w Turkmenistanie. Test dla polityki Chin w regionie*, Komentarze OSW [online], 31 VIII 2013 [dostęp: 30 III 2021]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2018-08-31/kryzys-w-turkmenistanie-test-dla-polityki-chin-w-regionie>>.
- Jarosiewicz A., Strachota K., *Chiny a Azja Centralna. Dorobek dwudziestolecia*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2013, (Prace OSW, nr 45) s. 13: <https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_45_cina_a_asia_pl-net.pdf> [dostęp: 8 III 2021].
- Jarosiewicz A., *Tadżycki gaz zmieni układ sił w Azji Centralnej?*, Ośrodek Studiów Wschodnich [online], 26 VI 2013 [dostęp: 23 III 2021]: <<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2013-06-26/tadzycki-gaz-zmieni-uklad-sil-w-azji-centralnej>>.
- Jujsin C., *Interesy Chin, Rosji i USA w Azji Środkowej*, portal geopolityka.org [online], 17 VIII 2013 [dostęp: 1 XII 2020]: <<http://www.geopolityka.org/analizy/czzan-jujsin-interesy-chin-rosji-i-usa-w-azji-srodkowej>>.
- Kaczmarek M.: Nowy Jedwabny Szlak i Eurazjatycka Unia Gospodarcza: chińska i rosyjska praktyka budowy wpływów w Azji Centralnej, „Stosunki Międzynarodowe” 2016, nr 3(52).
- Kłaczyński R., *Surowce energetyczne postradzieckiej Azji Centralnej: zasoby, produkcja, polityka energetyczna*, „Nowa Polityka Wschodnia” 2017, nr 4(15), s. 77–95, DOI: 10.15804/npw2017405.

- Kochanek E., *Azja Centralna – rosnący w siłę dostawca surowców energetycznych*, „Zeszyty Naukowe Akademii Sztuki Wojennej”, 2017, nr 4 (109), s. 99–127.
- Legieć A., *Perspektywy polityki Chin wobec Azji Centralnej*, „Biuletyn PISM”, nr 184 (2116) [online], 8 września 2020, [dostęp: 24 III 2021]: <https://www.pism.pl/publikacje/Perspektywy_polityki_Chin_wobec_Azji_Centralnej>.
- Marinow M., *Цели и интересы России в Центральной Азии: настоящее и будущее*, Политическое обозрение [online], 5 III 2006 [dostęp: 18.11.2020]: <<http://politobzor.net/show-14486-celi-i-interesy-rossii-v-centralnoy-azii-nastoyaschee-i-budushee.html>>.
- Mencel M., *Uwarunkowania stosunków chińsko-rosyjskich na początku XXI wieku*, „Gdańskie Studia Międzynarodowe”, 2018, t. 16, nr 1–2, s. 126–149, DOI: 10.5604/01.3001.0012.7628.
- Mironowicz E., *Azja Centralna – rola regionu w geopolityce rosyjskiej*, „Studia Politologiczne”, 2019, nr 53, s. 82–96, DOI: 10.33896/SPolit.2019.53.5..
- nowaja ugroza ili nowaja wozmożnost' dla Rossii?, „Centralnaja Jewazija”, I 2011: <<http://www.ceasia.ru/biblioteka.html>> [dostęp: 3 III 2021].
- Nurlan Aitkaliuly N., *Prospects for the Regional Cooperation in Central Asia*, “Eurasian Journal of Business and Economics” 2020, vol. 13, no. 26, p. 1–22, DOI: 10.17015/ejbe.2020.026.01.
- Ochman K., *Turkmenistan: dużo gazu, mało chętnych*, Kierunek Kaukaz [online], 6 II 2021 [dostęp: 3 IV 2021]: <<https://kierunekkaukaz.pl/2021/02/06/turkmenistan-duzo-gazu-ale-malo-chetnych/>>.
- Ostianová N., *Changes in Russia's Approach Towards Central Asia*, Univerzita Palackého v Olomouc, Olomouc 2011, pp. 40–45: <https://theses.cz/id/8lgiiz/DP_KPES_ostianova.pdf> [dostęp: 24 XI 2020].
- Paramonow W., *Kitaj i Centralnaja Azija: Sostojanije i pierspiektiwj ekonomičeskich odnoszenij*, „Centralnaja Jewrazija”, Defence Academy of the United Kingdom, 2005 (Russkaja sierija, 05/25[R]), s. 9–12: <<http://ceasia.ru/biblioteka/>> [dostęp: 1.02.2021].
- Paramonow W., *Rossija i Kitaj w Centralnoj Azii: konceptualnyj aspjeckt*, „Rossija i nowyje gosudarstwa Jewrazii”, 2018, № 4, s. 122–131.
- Paramonow W., Stokow A., Stołpowskij O., *Kitajskoje prisutstwije w eniergićkie Centralnoj Azii*:
- Paramonow W., Stokow A., *Этапы внешней политики России в Центральной Азии*, „Центральная Евразия”, Defence Academy of the United Kingdom, 2008, (Русская серия, 08/21[R]), s. 2: <<http://ceasia.ru/biblioteka/>> [dostęp: 11 XII 2020].
- Poliwacz A., *Torgowla stran Centralnoj Azii s Rossijej i Kitajem*, „Rossija i nowyje gosudarstwa Jewrazii” 2019, vol. 4 (45), p. 136–147, tabela 1, DOI: 10.20542/2073-4786-2019-4-136-147.
- Potulski J., *Rosja i Chiny w Azji Środkowej – historyczne wzorce współpracy i rywalizacji*, „Nowa Europa Wschodnia”, 2017, nr 3(14), s. 76–81.

- Strokow A., Paramonow W., Rossija, Kitaj i Jewropa w Centralnoj Azii: istorija politiki i wzajemodziejstw, easttime.ru [online], data publikacji tekstu??. [dostęp: 27 XII 2020]: <<http://www.easttime.ru/analytics/tsentralnaya-aziya/rossiya-kitaj-i-evropa-v-tsentralnoi-azii-istoriya-politiki-i-vzaimodei>>.
- Szczurowski M., *Polityka bezpieczeństwa energetycznego Chińskiej Republiki Ludowej*, „Nowa Europa Wschodnia”, 2013, nr 1(4), s. 250–262.
- Umarow T., Na puti k Pax Sinica, IPG [online], 8 IV 2020 [dostęp: 6 IV 2021]: <<https://www.ipg-journal.io/regiony/azija/na-puti-k-pax-sinica-1035/>>.
- Umarow T., *Опасные связию: Как Китай приручает элиты Центральной Азии*, „Московский Центр Карнеги” [online], 22 I 2020 [dostęp: 11 IV 2021]: <<https://carnegie.ru/commentary/83701>>.
- Weitz R., *Why Russia and China have not formed an anti-American alliance*, „Naval War College Review” 2003, vol. 56, no. 4, s. 39–61.
- Wiszniakowa W., *Poczemu JES proigrajet Rossii i Kitaju w Centralnoj Azii. Nowaja strategija Jewrosojuza w riegionie połna słabych miest*, news.ru [online], 17 V 2019 [dostęp: 6 III 2021]: <<https://news.ru/cis/pochemu-es-proigraet-rossii-i-kitayu-v-centralnoj-azii/>>.
- Za 25 let towarooborot Kitaja so stranami Centralnoj Azii wyros w 60 raz*, „Kazinform” [online], 10 I 2017 [dostęp: 9 III 2021]: <https://www.inform.kz/ru/za-25-let-tovarooborot-kitaya-so-stranami-central-noy-azii-vyros-v-60-raz_a2987699>.
- Zhe Geng, *Cooperation between China and Central Asia in oil and gas region*, „Экономика регионов мирового хозяйства” 2017, №3 (51): <<https://eee-region.ru/article/5110/>> [dostęp: 29 III 2021].